

**GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
HİLAFET**

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HİLA FET

Editörler: Mustafa Sabri Küçükaşcı, Ali Satan, Abdulkadir Macit

Yayın No: 33

Araştırma Serisi No: 14

ISBN: 978-605-69007-5-4

E-ISBN: 978-625-7800-85-3

2. Basım, Kasım 2022

Yayın Yönetmeni: Yusuf Temizcan

Yayına Hazırlık: Betül Sezgin

Tashih: Zeynep Tanrikulu

Kapak: Zahid Yıldırım

Kapak Görseli: Beyza Nur Onurcan

İç Tasarım: Mert Demirci

© İLEM Yayınları 2022

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Tic.

Anonim Şirketi Sertifika No.: 46519

Beytepe Köy Yolu No.: 3 06800

Bilkent-Çankaya/ANKARA

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No: 13 Üsküdar/İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE HİLAFET

Editörler:

Mustafa Sabri KüçükaŐı

Ali Satan

Abdulkadir Macit

ilem
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz	vii
Teşekkür	xi
<hr/>	
Giriş	1
<hr/>	
Hz. Peygamber Sonrasında Halife Seçimi Meselesi ve Hulefa-yi Raşidin'in Hilafete Gelme Süreçleri <i>Mustafa Fayda</i>	35
<hr/>	
Emeviler ve Hilafet <i>Mustafa Sabri Küçükaşcı</i>	55
<hr/>	
Endülüs'te Hilafet Tecrübesi <i>Mehmet Özdemir</i>	115
<hr/>	
Abbâsiler ve Hilafet <i>Casim Avcı</i>	133
<hr/>	
Selçuklular Devri Halifelik Telakkisi <i>Hasan Hüseyin Adaloğlu</i>	167
<hr/>	
Osmanlı Hilafeti Tartışmaları I: Son Abbâsî Halifesi III. Mütevekkil'in 27 Yılı (1516-1543) <i>Uğur Demir</i>	201

Osmanlı Geleneğinde Hilafet <i>Azmi Özcan</i>	241
Hilafetin İlgasını Yeniden Değerlendirmek <i>Ali Satan</i>	271
Hindistan Müslümanlarının Hint Hilafet Hareketi'nden Uluslararası Hilafet Konseyi'ne Uzanan Hilafet Anlayışları <i>Abdulkadir Macit</i>	281
Yazarlar Hakkında	335

Önsöz

İslam, siyasi esasları ve hedefleri olan ve bunu tarih boyunca peygamberlik müessesesi ile hayata geçiren bir dindir. Bu hususiyeti ile İslam'da peygamberlik, toplumların oluşturulması ve sürdürülmesinde, devletin ve unsurlarının ilkelerinin ve pratiklerinin ihdasında, getirdiği bilgiler sayesinde toplumların beşeri ve ilmi gelişmişliğini temin etmesinde, toplumların ıslah edilmeleri ve adalete dayalı düzenlerin kurulmasında önemli bir eksen temsil etmiştir. Müslümanlar, İslam Dini'nin bu maksadını son peygamber Hz. Muhammed'in (s.a.v) vefatı ile birlikte hilafet müessesesi üzerinden sürdürmüşlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v) sonrasında iyi, faydalı ve adil bir siyasal sistemin kurulması ve sürdürülmesi için hilafet kurumu çok büyük bir fonksiyon icra etmiştir. Bu fonksiyonun geliştirilmesi konusunda İslam tarihi boyunca pek çok şahıs ve hanedan önemli düşünceler ve pratikler ortaya koymuşlardır. Bu pratikler bazı yönlerden Hulefa-yi Raşidin döneminde farklı olmuş, Emeviler ve Abbâsiler döneminde farklı olmuş, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde daha başka olmuştur. Şartların değişmesi ile birlikte ortaya çıkan yeni durumlara ve sorunlara göre değişen pratikler, bu arayışların sürüp gitmesine imkan da oluşturmuştur. Gü-

nümüzde de insanlığın karşılaştığı en önemli ve acil sorunlardan birisi, herkes için iyi, faydalı ve adil bir düzenin teşekkülüdür. Tam bu noktada İslam'ın düzen arayışında ürettiği hilafet düşüncesi ve kurumu, günümüzde de en önemli çözüm mercii olmaya devam etmektedir. Bu kadim arayışta Müslümanlar tarafından geçmişte üretilen düşüncelerin ve ortaya konulan pratiklerin belirli açılardan tasnif ve tahlil edilmesi sadece bizler için değil esasında tüm insanlık için yol gösterici olacaktır. Elinizdeki eser, hilafet düşüncesini ve pratiklerini ortaya koymaya yönelik böyle bir yorumlayıcı ve anlaşılır kılmaya yönelik bir bakışın mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.

Hilafet düşüncesi ve müessesinin İslam siyaset düşüncesinde merkezi bir konum üstlenmesine rağmen halifeliğin Osmanlı Devleti'ne intikalinin 500. yılı ülkemizde sessiz bir şekilde geçirildi. Yukarıda zikrettiğimiz hususiyetlerden dolayı İslam ve Türk tarihi için anlamlı bu tarihi olay gerek Müslüman ülkelerin içinde bulunduğu kaotik durum gerek bölgemizde hâlâ yaşanmakta olan savaş, iç savaş ve/veya vesayet harpleri dolayısıyla meselelerin üzerinde durup düşüncecek vasat ve imkan vermediğini kanıtlamaktadır. Konu, Türkiye açısından ise daha özel bir mahiyet taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nin varisi Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin aynı zamanda halifelik kurumunu ortadan kaldıran devrimci mirasın da sahibi olması, bu büyük olayın anılmasını engellediği söylenebilir. Bu engellemeye rağmen hilafete yönelik canlanan bir ilgi görülmektedir. Bir taraftan hilafetin şekil ve esaslarına dayalı alandaki önemli eserlerin çevrilmesi, yentlerinin yazılması, farklı fakültelerde tez çalışmalarının yürütülmesi örneklerinde fark edeceğimiz üzere bu çalışmalar, bu tartışmaların canlanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bütün bu ilgi artışına mukabil hilafet meselesi halen dar bir perspektiften tasviri bir düzeyde

ele alınmaya da devam etmektedir. Özellikle kurumsallaştırma denemelerinin yokluğu veya hayli zayıflığı ve hilafet düşüncesinin salt tarihsel bir olgu olarak ele alınması, bu tasviri ilginin temelini teşkil etmektedir. Ayrıca hilafet düşüncesine ve müessesesine farklı yaklaşımlar da henüz yeterince incelenenmiş değildir. Bu kitap, hilafet düşüncesine tarihsel bir arka plan içerisinde kuramsal bir çerçeve çizmek maksadıyla hazırlanmıştır.

İlmi Etüdler Derneği (İLEM), bir cihetten bu tür meseleler ve bunlarla ilgili ihtiyaçları belirginleştirmek ve ortaya çıkan mezkur boşluğu doldurmak üzere Tarih Çalışma Grubu'nu teşkil etmiştir. Bu çalışma grubu dahilinde halifelğin Türkiye'ye intikalinin 500. yılı münasebetiyle hilafet düşüncesine ve müessesesine yönelik klasik ve modern dönemler arasındaki sürekliliğin sağlanmasına önemli bir katkı sunma amacıyla hilafetin ilgasının sene-i devriyesi olan 3 Mart 2018 tarihinde "Geçmişten Günümüze Hilafet" başlığı altında bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Zira hilafet konusu bütün İslam tarihi açısından en önemli konuların başında gelmektedir. Dolayısıyla bu konu pek çok açıdan günümüz aydınları ve araştırmacıları tarafından konuşulması ve tartışılması gereken bir mevzudur. Tarih Çalışma Grubu olarak biz bir başlangıç olarak konunun tarihi sürecini ele alıp yeniden bir değerlendirme yapmaya gayret ettik. Ayrıca çalıştayda temel olarak hilafet düşüncesinin İslam siyaset düşüncesinin merkezi bir müessesesi olarak ele alınmasının imkanları irdelenmiş, tarihi arka planı içinde icra ettiği fonksiyonları gün yüzüne çıkarılmış ve sonraki çalışmalara örnek teşkil edecek hamasi ve temelsiz ifadelerden ve yaklaşımlardan ziyade akademik bir üslubun inşası hedeflenmiştir. Hatta çalıştay sırasında çok heyecan ve ilham verici, verimli tartışmalar olduğunu kaydetmek isteriz. Elinizdeki eser, mezkur çalıştaydaki tebliğler üzerinden oluşmuştur.

9 yazının yer aldığı bu kitap, hilafetin modern öncesi dönemde nasıl bir süreç takip ettiği ve hangi fonksiyonları yerine getirdiği; bahusus hakkında hangi tartışmaların cereyan ettiği gibi meseleleri ortaya koymakla birlikte bu meselenin yeniden gündem haline getirilmesini ve dönemin kavramlarının süreklilik sağlanacak şekilde yeniden yorumlanmasını, hilafetin güncel meselelerinin tespiti ve tenkidi hususunda geçmiş birikimden istifade edebilmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple kitapta gelecek yıllarda hilafet düşüncesinin ve müessesesinin modern dönemde hangi perspektif ile gündem edilmesi gerektiğine dair bir birikime ait mirasın telif ve tercüme yollarıyla akademik çalışmalarda daha yaygın bir şekilde kullanılabilir hale gelmesine zemin teşkil edecek çalışmalara yer verilmiştir.

İLEM’de Tarih Çalışma Grubu, gerçekleştirdiği dersler, okumalar, atölyeler, tarihçi ve sanatının tetkik edildiği buluşmalar gibi çeşitli faaliyetlere ek olarak hilafet gibi bazı temel meselelerin imkanları, sorunları, sınırlılıkları ve gereklilikleri ile ilgili bu tür çalıştaylar ve projeler yürütmektedir. Bunlar arasında özellikle bu kitabın husule gelmesine ön ayak olan “Hilafet Çalıştayı” mühim bir yer tutmaktadır. Elinizdeki kitabın hilafet düşüncesine dayalı olarak oluşturduğu teorik ve pratik çerçevenin ortaya çıkardığı birikimin önümüzdeki günlerde siyasal yaşamın iyileştirilmesine de katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Mustafa Sabri Küçükaşcı, Ali Satan, Abdulkadir Macit
Şubat 2019

Teşekkür

İlmi Etüdler Derneği (İLEM) bünyesindeki Tarih Çalışma Grubu'nun kıymetli bir ürünü olarak okuyucuyla buluşan bu kitap, Hilafet'in Osmanlılara İntikalinin 500'üncü Yılı Münasebetiyle kapsamlı bir çalıştay düzenlenmesi fikri akabinde ortaya çıkmıştır. Ardından çalışma grubu olarak pek çok toplantılar gerçekleştirdik. Bu toplantılarda bir sonraki aşamada düzenlenecek çalıştayın çerçevesini çizdik. Bu çerçeve mucibince bildirisini arz ettiğimiz hocalarımıza davetiyeler gönderdik. Bunun üzerine kitabın editörlerinin de katılımı ile birlikte bir çalıştay düzenlendi. Bütün bu süreçlerde Tarih Çalışma Grubu hocalarının da katkısı çok büyük oldu.

Yazıları bu kitapta yer alan hocalarımız oldukça yoğun mesailerinin arasında bildirimlerini yazarak bize gönderdiler ve 3 Mart 2018 tarihinde kapsamlı bir çalıştay gerçekleştirdik. Alanda yetkin pek çok hocanın da müzakereciler arasında yer aldığı bu çalışmaya gelen geri bildirimler burada sunulan bildirimleri bir kitaba dönüştürme kararını almamıza vesile oldu. Çalıştay için kaleme aldıkları yazılara geri bildirimler vererek yazıların nitelikli bir hale gelmesi konusunda ısrarcı olduk. Bu eserin hilafet konusunda en başından günümüze kadar olan meselelerini bu nitelik ile

ele alması ancak hocalarımızın hassasiyeti ve gayretiyle olmuştur. Bu noktada Prof. Dr. Mustafa Fayda, Prof. Dr. Azmi Özcan, Prof. Dr. Tufan Buzpınar, Prof. Dr. Casim Avcı, Prof. Dr. Mehmet Özdemir, Prof. Dr. Hasan Hüseyin Adalıoğlu ve Doç. Dr. Uğur Demir hocalarımıza bu uzun soluklu yolculukta gösterdikleri sabır ve verdikleri derinlikli ilmi katkı için çok teşekkür ediyoruz.

Çalıştay sürecinin dikkat ve rikkat ile takip edilmesinde dönemin İLEM İhtisas Komisyonu Başkanı Yunus Çolak, organizasyonu ve yazarlarla iletişim kurulması sürecinde ise Ömer Faruk Uysal, Emre Özgören ve Esra Bembeyaz bizlere önemli destekler verdiler. Kendilerine teşekkür ediyoruz. Ayrıca eserin yayıma hazırlanması sürecindeki katkılarından ötürü İLEM Araştırma ve Yayın Komisyonu başkanı İbrahim Halil Üçer ve koordinatör Mehmet Beydemir'e de hususi bir teşekkür borçluyuz.

Mustafa Sabri Küçükaşcı, Ali Satan, Abdulkadir Macit
Şubat 2019

Giriş

Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonra Müslümanların en önemli müesseselerinden birisi, hilafet müessesesi olmuştur. İslam'da bu müessesesinin varlığı, Müslümanların Hz. Peygamber (s.a.v) sonrasında halifenin iktidara gelme yöntemleri ve iktidarın el değiştirmesi, halifeye itaat ve muhalefetin sınırları, kimin halife olacağı, halifenin Kureyş soyundan olup olmayacağı, hangi hususiyetlere sahip olacağı, nelere göre hareket edeceği gibi siyasete müteallik temel sorulara ve bunlara verilen cevaplara borçludur. Tüm bu sorular, cevaplar ve daha fazlası, İslam siyaset düşüncesi ve İslam'dan önceki Arap siyaset birikimini de tevarüs ederek şekillenen hilafet müessesesi etrafında cereyan etmektedir.

İslam dünyasının modernleşme sürecine girdiği dönemde yaşanan değişimlerin ve dönüşümlerin etkisiyle hemen her alanda baş gösteren klasik anlayışla farklılaşma, geleneği yeniden yorumlama veyahut bütünüyle reddetme gibi şekillerde tezahür eden modern yaklaşımlardan hilafet düşüncesi ve müessesesi de müstağni kalamamıştır. Nitekim Avrupa'nın Batı dışı dünyayı işgali ile mağlup hale gelen Türkiye Müslümanları, imparatorluktan ulus-devlete geçtikleri süreçte uygulanan modernleş-

tirici yaklaşımlar sebebiyle hilafetin ilgası gibi çok ciddi bir karara imza atmışlardır. Diğer taraftan hatırlanacağı üzere bu müessese, Dört Halife sonrasında Ümeyyeoğulları, Abbasoğulları, Selçukoğulları ve Osmanoğulları gibi hanedanların uhdelerinde saltanata dayalı bir şekilde sürdürülmüştür. Mezkur modern yaklaşımlar çerçevesinde özellikle demokratik eğilimlerin önünü açma çabasıyla İslam tarihi Hülefây-i Râşidin sonrası despotik bir rejime dönüşen hanedanlar tarihi olarak okunmuştur. Böylece klasik hilafet düşüncesi ve kurumu işlevsiz bir konuma indirgenip değersizleştirilmiştir.

Tüm ekol ve eğilimleriyle ülkemizin ve İslam dünyasının siyaset aktörleri bu sebeple önemli bir imkandan mahrum bir halde bulunmakta ve pratik anlamda bu tecrübeden beslenmemektedir. Bu beslenmemenin önemli sebeplerinden birisi, modernist ve seküler siyaset aktörlerinin Müslümanların içinde bulunduğu durumu ilerleme-gerileme dikotomisi içerisinde ele almalarıdır. Bu aktörler, Müslümanların ilerlemesi için Batılı demokratikleşme sürecini merkeze koymuşlar, klasik hilafet tecrübelerini değersiz görmüşlerdir. Netice itibarıyla tevarüs edilen geleneksel hilafet müessesesi ile modern siyasi fikir ve pratikler, anlamlı ve dikkatli bir biçimde bir araya getirilememiştir. Bundan dolayıdır ki ülkemiz eylem ve teori bazında herhangi bir özgün açılım ortaya koymak yerine Batı dünyasının üçüncü sınıf bir taklidi olmaktan öteye geçememiştir.

Tüm bunlara rağmen İslam'da hilafet düşüncesi ve kurumunu konu edinen çağdaş çalışmalar günbegün bahsettiğimiz modern yaklaşımlardan kaynaklı olan indirgemeci bakış açısını aşmaya yönelmiştir. Bu eser de ümit ederiz ki bu bakış açısına sahip olarak bugün gerek ülkemiz gerek İslam dünyası için muhtemel açılımlar adına bir zemin oluşturur. Zira modernitenin tahakkü-

me, baskıya ve ötekileştirmeye dayalı inşa ettiği siyasal sistemden bunalan insanların adalet merkezli bir dünya düzeni arayışlarına katkıda bulunmak için de bu zemin üzerinden devam etmek ve yükselmek önemlidir.

Bu bağlamda kitap, hilafet düşüncesinin ve kurumunun ilk anından günümüze kadar gelen tarihi arka planını vermekle birlikte Müslümanların hilafete yönelik dönemsel farklılaşmalarını, halifeliğin siyasi nüfuz ve güç olarak daralmalarını ve genişlemelerini, el değiştirmelerini, ilgası ile husule gelen travmaları ve bu travmanın aşılması hususunda dünyanın pek çok yerinde gerçekleştirilen kongreleri ve konferansları da içeren arayışları ele almaktadır.

Kitabın ilk bölümü Mustafa Fayda'nın "Hz. Peygamber Sonrasında Halife Seçimi Meselesi ve Hulefa-yi Raşidin'in Hilafete Gelme Süreçleri" adlı yazısında ile başlamaktadır. Fayda, bu yazısında Hz. Peygamber (s.a.v) sonrasında halifenin seçimi hususunda önemli açıklamalar yapmaktadır. Halifenin seçimi veya kim olacağı hususunda bir açık emrin olmadığını ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalığı esnasında Hz. Ebu Bekir'i imam olarak tayin etmesinin ve vefatı esnasındaki Hz. Ebu Bekir'in vakur duruşunun daha sonra onun halife seçiminde önemli işaretler taşıdığını arz etmektedir. Yine Kırtas Hadisesi'nin Şia'nın iddia ettiği gibi bir tayin ve vekil bırakma olmadığını "Şayet Hz. Peygamber gerçekten bir vasiyet yazmanın zaruretini düşünmüş bulunsaydı yukarıda sözü edilen hadiseden sonra yaşadığı dört günlük süre içinde bunu yazdırabilirdi" diyerek açıklamaktadır. Fayda, Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatının ardından Sakîfetü Beni Sâide'de gerçekleşen toplantıda Hz. Ebu Bekir'in halife seçilmesinde en önemli etkenin halifenin Kureyşli olmasından ziyade muhacir olması gerektiğinin altını çizmektedir. Zira Araplar eskiden beri Hz. İsmâ-